

Pepliński, Wiktor

Stan i potrzeby badań nad historią prasy pomorskiej

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 26/4, 23-39

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WIKTOR PEPLIŃSKI (Gdańsk)

STAN I POTRZEBY BADAŃ NAD HISTORIĄ PRASY POMORSKIEJ *

Wartość badań nad historią prasy pomorskiej można oceniać w kilku aspektach. Oprócz tych, które są związane bezpośrednio z postępem badań nad historią prasy polskiej, dochodzą i inne. W przypadku prasy pomorskiej w okresie zaboru pruskiego wyniki tych badań mogą być równoznaczne z odtwarzaniem obrazu aktywności narodowej na tych ziemiach. Wynika to z akcentowanej przez badaczy¹ dziejów życia politycznego na Pomorzu defensywności ruchu politycznego w tym regionie, wyrażającego się m.in. w tym, że do 1911—1912 r. nie doszło tu do utworzenia partii politycznej, a zorganizowane później Narodowe Stronnictwo Ludowe oraz Polsko-Katolicka Partia Narodowa miały apartyjny charakter. Przyczyną tego było opowiadanie się przede wszystkim za rozwiązaniami, które charakteryzowały legalizm i tradycjonalizm. Funkcje takie mogła właśnie spełniać prasa polska, korzystająca — mimo szykan ze strony władz — z liberalnych przepisów ustawodawstwa pruskiego dotyczącego systemu reglamentacji wolności prasy na terenie Niemiec. Właśnie wokół niej ogniskowało się w większości polskie życie narodowe, a jej wydawcy, redaktorzy, korespondenci, „mężowie zaufania”, często drukarze i pracownicy administracji stanowili siłę motoryczną i kadre organizacyjną tego życia. Warto zwrócić uwagę, że mamy w tym okresie do czynienia ze zjawiskami, które w sposób znaczny wykraczały poza wymiar lokalny, żeby chociażby wymienić fenomen wydawniczy, jakim była „Gazeta Grudziądzka”. W tej sytuacji obserwacja dziejów prasy jest równocześnie obserwacją politycznego życia polskiego na Pomorzu w okresie zaboru pruskiego.

W zbliżony sposób można patrzeć na wartość badań nad historią prasy pomorskiej po odzyskaniu niepodległości. Jako integralny element

* Tekst referatu wygłoszonego na posiedzeniu Komisji Historii Prasy przy Komitecie Nauk Historycznych PAN 17 listopada 1986 r.

¹ Por. R. Wapiński, *Życie polityczne Pomorza w latach 1920—1939*, Warszawa—Poznań—Toruń 1983; J. Molenda, *Miejsce ruchu ludowego w życiu wsi, [w:] Polska XIX wieku. Państwo, społeczeństwo, kultura*, pod red. S. Kieniewicz, Warszawa 1977.

lokalnego życia politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego, umożliwiła nam ona poznanie wielu aspektów dziejów Pomorza po 1920 r., co w znaczny sposób poszerza możliwe do osiągnięcia cele badawcze, nie ograniczając ich do określenia miejsca tej prasy w całokształcie polskiej prasy prowincjonalnej tego okresu. W stosunku do prasy innych regionów prasa ta miała bowiem szereg cech autonomicznych. Pośród składających się na to uwarunkowań na czoło wysuwa się sama odrębność regionalna Pomorza, ukształtowana przez jego rodowód historyczny, wyrażająca się w sensie odczuć społecznych w zespole stereotypów narosłych w okresie egzystencji Pomorza jako części zaboru pruskiego, pogłębionych przez złożony proces integracji po odzyskaniu niepodległości. Nie bez wpływu było również włączenie Pomorza w organizm Rzeczypospolitej w dwa lata po odzyskaniu niepodległości, utrzymywanie początkowo odrębnej administracji (Ministerstwo b. Dzielnicy Pruskiej) oraz obowiązywanie praktycznie do końca omawianego okresu odrębnych przepisów prawnych dotyczących funkcjonowania prasy (pruska ustawa prasowa z 1874 r.). Ta odrębność regionalna w poważnym stopniu odciskała piętno na samej prasie, co wyrażało się m.in. w fakcie funkcjonowania regionalistycznej prasy, wydawanej zarówno w języku polskim, jak i po kaszubsku, w afirmacji przez część tej prasy tendencji odśrodkowych, w specyficze geografii wydawniczej i politycznej tej prasy, miejsca i funkcji problematyki niemieckiej w całokształcie ukazującej się na łamach tej prasy publicystyki.

Wartość badań nad historią prasy pomorskiej wynika wreszcie z samej skali zjawiska. Warto pamiętać, że w okresie międzywojennym Pomorze należało do regionów o najwyższym rozwoju prasy lokalnej w Polsce (kilkaset tytułów o zróżnicowanym charakterze typologicznym i bogatej zawartości); w podobnych kategoriach trzeba oceniać i skalę rozwoju czytelnictwa prasy na tym terenie.

Historię prasy pomorskiej można podzielić na cztery okresy: 1) od momentu ukazania się pierwszego tytułu polskiego — „Szkółki Narodowej” w 1848 r. do odzyskania niepodległości w 1920 r., 2) okres międzywojenny, 3) lata II wojny światowej, 4) okres Polski Ludowej. Zaawansowanie badań nad historią prasy w poszczególnych okresach jest bardzo zróżnicowane, szczególnie jeśli chodzi o porównanie dwóch pierwszych z trzecim i czwartym, występują wszakże i cechy wspólne, niestety negatywne. Dotyczy to przede wszystkim ustalenia obszaru badawczego, a więc samej bibliografii prasy. Do dzisiaj nie powstała bibliografia, która by obejmowała cały obszar będący przedmiotem badań i cały okres funkcjonowania prasy na Pomorzu. Opublikowana w 1960 r. bibliografia prasy pomorskiej pod redakcją H. Baranowskiego (*Bibliografia czasopism pomorskich. Województwo bydgoskie*, Toruń 1960) obejmuje jedynie południową część regionu, ponieważ opracowując ją uwzględniono obszar ówczesnego województwa bydgoskiego w podziale

administracyjnym sprzed 1975 r. Do jej mankamentów należy nie tylko fakt, że zewidencjonowała ona tylko część tytułów prasy pomorskiej, ale także to, że została przygotowana wyłącznie w oparciu o kwerendę prasy znajdującej się w zbiorach bibliotecznych, przez co uwagi jej autorów umknęła znaczna liczba efemeryd, które zachowały się łącznie z archiwaliami dotyczącymi prasy, szczególnie w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Bydgoszczy. Bibliografia ta wymaga pewnych uzupełnień nawet w zakresie, którego dotyczy. Badacz historii prasy pomorskiej może co prawda korzystać z bibliografii ogólnych, które dotyczą pewnych typów prasy, np. katolickiej², czy też z bibliografii dzienników³, gazet ukazujących się od dwóch do czterech razy w tygodniu⁴ w dwudziestoleciu międzywojennym, z bibliografii zawartości poszczególnych tytułów pomorskich⁵ itp., ale w praktyce bibliografię taką musi sporządzić sam, w oparciu o zbiory prasy, dokumenty archiwalne, katalogi prasowe itp.

Cechą wspólną dla wszystkich okresów egzystencji prasy pomorskiej jest niezwykle uboga spuścizna pamiętnikarska jej twórców. Wpłynęła na to bez wątpienia sytuacja, w jakiej znaleźli się wydawcy i redaktorzy prasy pomorskiej podczas II wojny światowej, stając się — podobnie jak całość inteligencji oraz duchowieństwa na tym terenie — celem prześladowań, bardzo często eksterminacji podejmowanych przez władze hitlerowskie. Potencjalni przyszli autorzy takich wspomnień nie dotrwali po prostu do momentu, w którym takie wspomnienia się spisuje, dlatego też nie dysponujemy żadnymi pełniejszymi przekazami tego typu. Ewenementem są nie opublikowane wspomnienia redaktora małomiasteczkowej „Drwęcy” księdza Józefa Dembieńskiego, które w znacznej części dotyczą jego działalności dziennikarskiej w okresie międzywojennym⁶. Inne przekazy tego typu, np. Stanisława Kunza⁷, Wiktora Ku-

² *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918—1944*, pod red. Z. Zielińskiego, Lublin 1981.

³ W. Władyka, *Dzienniki w języku polskim w Drugiej Rzeczypospolitej (1918—1939). Zestaw tytułów, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”* (dalej: RHCP), t. 14: 1975, z. 4.

⁴ D. Nałęcz, *Gazety ukazujące się 2—4 razy w tygodniu w Polsce w latach 1918—1939. Zestaw tytułów i charakterystyka statystyczna*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” (dalej: KHPP), 1978, z. 2.

⁵ Np. D. Arecka, K. Podlaszewska, „Mestwin”. *Dodatek naukowo-literacki do „Słowa Pomorskiego” 1925—1934. Bibliografia zawartości*, „Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu”, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Nauka o książce, IV, Toruń 1966; E. Głowacka, „Tekę Pomorską”, *kwartalnik Konfraterni Artystów w Toruniu 1936—1938 — bibliografia zawartości*, „Rocznik Toruński”, 19: 1979.

⁶ J. Dembieński, *Moje wspomnienia za czasów Niepodległej Polski* (maszynopis w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie).

⁷ S. Kunz, *Ze wspomnień redaktora „Gazety Grudziądzkiej”*, wyd. dok. S. Kowalczyk, RHCP, t. 3: 1963, z. 1.

lerskiego⁸, Karola Popiela⁹, Kazimierza Rusinka¹⁰, Henryka Tetzlaffa¹¹, Witolda Mężnickiego¹², to albo krótkie fragmenty wspomnień, albo fragmenty dotyczące działalności dziennikarskiej w przekazach odnoszących się do innej działalności. Braki te uzupełnia pewna liczba relacji wydawców, dziennikarzy, współpracowników prasy pomorskiej zainicjowanych przez autorów zajmujących się historią prasy pomorskiej i znajdujących się najczęściej w ich rękach.

Jak wspomniano, stan zaawansowania badań nad poszczególnymi okresami dziejów prasy pomorskiej jest znacznie zróżnicowany.

Badania o charakterze naukowym nad historią prasy polskiej do 1920 r. na Pomorzu zostały podjęte już na początku XX w. Ich inicjatorem był ksiądz Alfons Mańkowski, w latach 1920—1923 redaktor wydawnictw Toruńskiego Towarzystwa Naukowego, a od 1923 r. aż do wybuchu wojny prezes Towarzystwa, członek korespondent Polskiej Akademii Umiejętności, organizator badań nad historią Pomorza. Jego prace dotyczące historii prasy zarówno o charakterze bibliograficznym, jak i monografie lokalnych ośrodków wydawniczych były oparte na materiałach, które sam odkrywał i gromadził prowadząc prace duszpasterskie w różnych parafiach diecezji chełmińskiej. Do szczególnie wartościowych należą dzieje drukarstwa i piśmiennictwa w Chełmnie¹³ i Pelplinie¹⁴, wydane w postaci odrębnych publikacji. Szereg drobniejszych cennych studiów dotyczących ustaleń bibliograficznych związanych z prasą polską na terenie Torunia, Gdańska oraz małych miast pomorskich opublikował Mańkowski na łamach „Roczników Towarzystwa Naukowego w Toruniu”¹⁵ i „Zapisków Towarzystwa Naukowego w Toruniu”¹⁶ oraz jako części innych publikacji¹⁷.

⁸ W. Kulerski, *Z moich wspomnień. Dlaczego założyłem „Gazetę Grudziądzką”, jakie były jej cele?*, [w:] *Księga pamiątkowa dziesięciolecia Pomorza*, Toruń 1930.

⁹ K. Popiel, *Wspomnienia polityczne*, Warszawa 1983.

¹⁰ K. Rusinek, *Służba zaszczytna* (z wywiadu przeprowadzonego przez red. A. Szczepiorskiego), [w:] *Drukarskim szlakiem. W setną rocznicę narodzin związku zawodowego drukarzy*, pod red. S. Poznańskiego, Warszawa 1970.

¹¹ H. Tetzlaff, *Narodziny „Kuriera Bałtyckiego”* (Fragment wspomnień), „Rocznik Gdyński”, 1978/1979.

¹² W. Mężnicki, *Kilka wspomnień*, „Dziennik Bałtycki”, nr 120 z 22—23 V 1966.

¹³ A. Mańkowski, *Dzieje drukarstwa i czasopiśmiennictwa polskiego w Chełmnie*, Toruń 1907.

¹⁴ A. Mańkowski, *Drukarnstwo i piśmiennictwo w Pelplinie*, Pelplin 1929.

¹⁵ A. Mańkowski, *Dzieje drukarstwa i czasopiśmiennictwa polskiego w Prusach Zachodnich wraz ze szczegółową bibliografią druków polskich zachodnio-pruskich*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego Toruńskiego”, t. 13: 1906; t. 14: 1907; t. 16: 1909; t. 18: 1911.

¹⁶ A. Mańkowski, *Drukarnstwo i piśmiennictwo polskie w mniejszych miastach i wsiach pomorskich*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, t. 6: 1924,

Dzieje pomorskiej prasy polskiej z okresu zaboru pruskiego stały się głównym przedmiotem badawczym współczesnego (niedawno zmarłego) historyka polskiego Tadeusza Cieślaka. Do wartościowego dorobku na ten temat można zaliczyć wydaną w 1964 r. próbę monograficznego ujęcia dziejów prasy polskiej na Pomorzu Gdańskim¹⁸ w latach 1848—1920, studia poświęcone „Gazecie Grudziądzkiej” i jej wydawcy¹⁹ oraz „Biedaczkowi”²⁰ i młodokaszubskiemu „Gryfowi”²¹. Wartość wymienionej wcześniej książki Cieślaka, oprócz całościowo ujętej charakterystyki dziejów tej prasy, polega na przedstawieniu jej rozwoju, powiązaniu z sytuacją polityczną, społeczną i narodową ludności polskiej w tym okresie, a także na uwzględnieniu — chociażby nawet w ogólnym zarysie — relacji między prasą polską i niemiecką na tym terenie.

Uwaga innych badaczy dziejów prasy polskiej z okresu zaboru pruskiego skoncentrowała się na analizie szczegółowych zjawisk z tego zakresu, przy czym zdecydowany priorytet — nie bez podstaw zresztą — uzyskały Zakłady Wydawnicze Wiktora Kulerskiego i jego „Gazeta Grudziądzka” oraz „Gazeta Toruńska”.

Najwartościowszym i najobszerniejszym studium na temat działalności wydawnictwa Kulerskiego jest opracowanie Teresy Perkowskiej *Zakłady Graficzne Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu i ich działalność wydawnicza (1894—1939)*²². Autorka dokonała szczegółowej charakterystyki czterdziestopięcioletniej działalności wydawniczej Kulerskiego, koncentrując się jednak szczególnie na okresie do 1920 r. Oparła się zarówno na istniejącej literaturze przedmiotu, źródłach archiwalnych, zebranych przez siebie dokumentach rodzinnych Kulerskich, pamiętnikach, jak i — przede wszystkim — na zebranych przez siebie „na pięć minut przed dwunastą” relacjach pracowników wydawnictwa Kulerskiego (re-

nr 5/6; Z porozbiorowych dziejów drukarstwa i piśmiennictwa polskiego w Toruniu, tamże, t. 6: 1924, nr 7/8.

¹⁷ *Bibliografia polskich druków gdańskich 1800—1918*, [w:] Krzysztof Celestyn Mrongowiusz 1764—1855. Księga pamiątkowa, Gańsk 1933.

¹⁸ T. Cieślak, *Z dziejów prasy polskiej na Pomorzu Gdańskim w okresie zaboru pruskiego*, Gdańsk 1964. Autor opublikował też na ten temat mniejsze, uogólniające studia, np: *Prasa polska na Pomorzu w drugiej połowie XIX w. i na początku XX wieku*, [w:] *Szkice z dziejów Pomorza*, pod red. G. Labudy, t. 3: *Pomorze na progu dziejów najnowszych*, pod red. T. Cieślaka, Warszawa 1961; *Prasa pomorska na przełomie XIX i XX wieku (do roku 1914)*, „Przegląd Zachodni”, 1957, nr 2.

¹⁹ T. Cieślak, „Gazeta Grudziądzka” 1894—1918, fenomen wydawniczy, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”, t. 3: 1957, z. 2; Wiktor Kulerski (20 III 1865 — 18 IX 1935), „Rocznik Grudziądzki”, t. 3: 1963.

²⁰ T. Cieślak, „Biedaczek” — *czasopismo ludowe z okresu Wiosny Ludów*, RHCP, t. 1: 1962.

²¹ T. Cieślak, „Gryf”, *pismo dla spraw kaszubskich*, tamże, t. 3: 1963.

²² „Roczniki Biblioteczne”, 9: 1965, z. 3—4.

daktorów, drukarzy, pracowników administracji) oraz członków jego rodziny. Z tego względu opracowanie Perkowskiej wniosło szereg ustaleń faktograficznych — dotyczących sytuacji ekonomicznej wydawnictwa, statystycznych — dotyczących „Gazety Grudziądzkiej”, biograficznych — dotyczących pracowników wydawnictwa, a także uwarunkowań działalności wydawnictwa Kulerskiego związanych z polskim życiem narodowym na Pomorzu w tym okresie. Zjawiskiem wydawniczym, jakim była „Gazeta Grudziądzka” w zaborze pruskim, zajmował się też badacz historii ruchu ludowego na Pomorzu Mieczysław Stański²³.

Liczne, chociaż z zasady jednoaspektowe studia poświęcono „Gazecie Toruńskiej”. Jest to uzasadnione, biorąc pod uwagę zarówno rangę opinio-twórczą tego pisma w zaborze pruskim, jak i jego pięćdziesięcioczworo-letni żywot. Oblicze ideowo-polityczne „Gazety” poddał szczegółowej analizie Wojciech Wrzesiński²⁴, przedstawiając te wątki publicystyczne pisma, w których rejestrowała ona i transponowała do lokalnych potrzeb koncepcje polityczne formułowane w głównych ośrodkach polskiego życia politycznego, niekiedy próbując zajmować własne stanowisko. Autor koncentruje się na określeniu stanowiska dziennika w sprawach narodowych, a także społecznych i kulturalnych (tendencje pozytywistyczne itp.). Z kolei Bolesław Danilczuk²⁵ skupił uwagę na uwarunkowaniach społeczno-politycznych, a także wydawniczych (szczególnie akcentuje tu wpływ Brejskiego w późniejszym okresie ukazywania się „Gazety”), decydujących o obliczu i kształcie dziennikarskim pisma. Bardziej ogólne i całościowe spojrzenie na dzieje „Gazety Toruńskiej” przedstawił Andrzej Bukowski²⁶.

Pozornie znaczne, ale w praktyce nie owocujące żadnymi poważniejszymi publikacjami zainteresowanie wywoływała powstała w 1891 r. „Gazeta Gdańska”. Istniejąca publikacja książkowa, będąca pokłosiem sesji popularnonaukowej zorganizowanej w Gdańsku w 1966 r.²⁷, nie przynosi na ten temat żadnych ustaleń naukowych; zainicjowała natomiast pewną liczbę publikacji o charakterze publicystycznym na łamach miejscowej prasy²⁸.

²³ M. Stański, *Wiktor Kulerski i jego „Gazeta Grudziądzka” pod zaborem pruskim*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”, t. 6: 1960, z. 1.

²⁴ W. Wrzesiński, *Ze studiów nad obliczem ideowo-politycznym „Gazety Toruńskiej” (1867—1914)*, „Zapiski Historyczne”, t. 44: 1979, z. 3.

²⁵ B. Danilczuk, *Tło społeczno-polityczne „Gazety Toruńskiej”*, „Rocznik Toruński”, 1969, z. 3.

²⁶ A. Bukowski, *„Gazeta Toruńska” (1867—1921)*, „Rocznik Toruński”, 1969, z. 3.

²⁷ „Gazeta Gdańska”, 75 rocznica powstania, Gdańsk 1968. Sesję zorganizował Oddział Morski Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich i Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu w Gdańsku.

²⁸ Np. A. Bukowski, *Oblicze społeczne „Gazety Gdańskiej”*, „Głos Wybrzeża”, nr 126 z 16 V 1966; S. Działoń, *„Gazeta Gdańska” lat pierwszych dziesięć*, „Litera”, 1966, nr 7.

Podobnie rzecz ma się z jedną z najstarszych gazet pomorskich — pelplińskim „Pielgrzymem”. Co prawda został on stosunkowo obszernie scharakteryzowany we wspomnianych już studiach A. Mańkowskiego i T. Cieślaka, nie doczekał się natomiast monografii, adekwatnej do jego znaczenia w okresie pruskim. Istniejące artykuły E. Piszczka²⁹ i H. Mrossa³⁰ w „Studiach Pelplińskich” nie zmieniają w najmniejszym stopniu tej sytuacji.

Oprócz już wymienionych istnieją jeszcze inne drobniejsze przyczynki przedstawiające różne problemy prasy polskiej na Pomorzu w okresie zaboru pruskiego. Można tu wymienić publikację K. Trzebiatowskiego³¹ dotyczącą odbicia polskiej działalności prasowej na Pomorzu na przełomie XIX i XX w. w pruskich materiałach archiwalnych, W. Frąckowiaka³² o polskich czasopiśmie dla młodzieży w tym okresie, A. Bukowskiego³³ o polskich czasopiśmie rolniczych na Pomorzu, W. Molika o środowisku dziennikarskim w Wielkopolsce i na Pomorzu³⁴.

Pewne nowe ustalenia badawcze na temat warunków funkcjonowania prasy polskiej na przełomie XIX i XX w. przynosi nie opublikowana jeszcze praca Jacka Banacha *Niemiecka polityka narodowościowa w Prusach Zachodnich w latach 1900—1914 w świetle prasy pomorskiej*. Trzy z pięciu rozdziałów tej pracy zawierają szczegółową charakterystykę genezy prasy polskiej w Prusach Zachodnich, jej funkcjonowania w latach 1900—1914, a także warunków prawnopolitycznych, w jakich działała. Wartość ustaleń autora, dotyczących nakładów tej prasy, kolportażu, sytuacji ekonomicznej niektórych wydawnictw, wynika m.in. z faktu, że ich podstawą stały się niemieckie dokumenty dotyczące prasy polskiej tego okresu, znajdujące się w Zentrales Staatsarchiv w Merseburgu i Poczdamie.

Przedstawiony stan badań nad historią prasy polskiej na Pomorzu w okresie zaboru pruskiego ujawnia słabości tego dorobku. Żaden z ukazujących się w tym okresie poważniejszych tytułów (np. „Gazeta Toruńska”, „Pielgrzym”, „Gazeta Grudziądzka”, „Gazeta Gdańska”) nie do-

²⁹ E. Piszcz, *Stulecie „Pielgrzyma”*, „Studia Pelplińskie”, t. 1: 1969.

³⁰ H. Mross, *Pelplin jako ośrodek wydawniczy w latach 1850—1939*, tamże, t. 14: 1983.

³¹ K. Trzebiatowski, *Prasa i organizacje polskie w rejencji gdańskiej na przełomie XIX i XX wieku w świetle pruskich materiałów archiwalnych*, „Rocznik Gdański”, t. 27: 1968.

³² W. Frąckowiak, *Polskie czasopiśmiennictwo dla dzieci i młodzieży na Pomorzu w latach 1865—1920 oraz jego aspekty oświatowe i patriotyczne*, KHPP, 1978, nr 2.

³³ A. Bukowski, *Pomorskie czasopiśmiennictwo rolnicze*, „Kłosy”, 1938, nr 17—19.

³⁴ W. Molik, *Dziennikarze polscy pod panowaniem pruskim 1890—1914 (próba charakterystyki)*, [w:] *Inteligencja polska XIX i XX w.*, Studia 3, pod red. R. Czepulis-Rastenis, Warszawa 1983. Autor koncentruje się przede wszystkim na charakterystyce twórców prasy wielkopolskiej, tylko sporadycznie nawiązując do sytuacji na Pomorzu.

czekał się szczegółowej monografii; prawie nic nie wiemy na temat licznych gazet ukazujących się w mniejszych miastach pomorskich („Gazeta Kościerska”, „Nasza Gazeta”, „Gazeta Chojnicka”, „Głos Lubawski” i in.). Nie dysponujemy pełnym zapisem bibliograficznym tej prasy, szczególnie ukazującej się w północnej części Pomorza. Nie ma również — co wydaje się być uzasadnione zaawansowaniem badań nad problemem — szczegółowej monografii historii tej prasy, która mimo jej rangi i liczebności praktycznie jest mało znana. Można tak twierdzić, biorąc za probierz obraz tej prasy, jaki został przedstawiony przez autora fragmentów dotyczących Pomorza w dwóch kolejnych tomach *Historii prasy polskiej* (odnośnie do lat 1661—1864 i 1864—1918)³⁵, zainicjowanych przez Pracownię Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego IBL PAN. Gdyby nawet ocenić krytycznie dotychczasowy dorobek badawczy na ten temat, to i tak praktycznie w dużym stopniu zignorowano go przy charakterystyce prasy pomorskiej do 1918 r., przedstawiając ją w dysproporcjonalnie do prasy innych regionów (w tym także do innych części zaboru pruskiego) ogólnikowy sposób.

Nieco inny charakter od dotyczącego prasy w okresie zaboru pruskiego ma — opublikowany drukiem — dorobek badawczy dotyczący prasy okresu międzywojennego. Korzystną sytuację wprowadza tu fakt, że dysponujemy szczegółową monografią historii prasy polskiej okresu międzywojennego pióra Andrzeja Paczkowskiego³⁶ oraz monograficznym ujęciem prasy prowincjonalnej w Drugiej Rzeczypospolitej autorstwa Andrzeja Notkowskiego³⁷. Nawet jeśli obraz prasy pomorskiej w obu opracowaniach sprowadza się przede wszystkim do rejestracji i kwalifikacji politycznej najważniejszych tytułów oraz statystyki, to stanowią one w miarę uniwersalny punkt odniesienia, umożliwiając dokonywanie porównań prasy pomorskiej z prasą innych regionów.

Dysponujemy również monografią historii prasy politycznej ruchu ludowego³⁸, w której dokładnie scharakteryzowane zostały pomorskie pisma ludowe. Istnieje też szczegółowa monografia jednego tytułu, zawierająca charakterystykę oblicza społeczno-politycznego najpoważniejszego w tym okresie na Pomorzu dziennika prawicowego — endeckiego „Słowa Pomorskiego”³⁹, napisana przez autora tego opracowania.

Prasę polską w Gdańsku, której charakterystykę przedstawił A. Ro-

³⁵ *Prasa polska w latach 1661—1864*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976; *Prasa polska w latach 1864—1918*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976.

³⁶ A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918—1939*, Warszawa 1980.

³⁷ A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej (1918—1939)*, Warszawa—Łódź 1982.

³⁸ A. Paczkowski, *Prasa polityczna ruchu ludowego (1918—1939)*, Warszawa 1970.

³⁹ W. Pepliński, *Oblicze społeczno-polityczne „Słowa Pomorskiego” w latach 1920—1939*, Gdańsk 1978.

manow, musimy traktować w owym okresie jako prasę polonijną, biorąc pod uwagę sytuację polityczną W. M. Gdańska⁴⁰. Podobnie rzecz ma się z dorobkiem badawczym na temat niemieckiej prasy mniejszościowej na terenie Pomorza — dysponujemy tu wyczerpującą monografią historii prasy niemieckiej w Polsce w okresie międzywojennym⁴¹ pióra Tadeusza Kowalaka (z szeroką charakterystyką prasy niemieckiej ukazującej się na Pomorzu), a także osobnymi studiami⁴².

Warto zwrócić uwagę, że pierwsze opracowania dotyczące historii prasy pomorskiej w dwudziestoleciu międzywojennym wyszły spod piór samych twórców tej prasy — ówczesnych redaktorów pism pomorskich. Pewną wartość, przede wszystkim faktograficzną, mają popularne opracowania na temat prasy pomorskiej, których twórcami byli dwaj dziennikarze pomorscy z tego okresu — Ludwik Łydko i Leon Sobociński. Z ich inicjatywy ukazała się w 1925 r. praca *Z dziejów prasy pomorskiej*⁴³ (współautorem był również inny dziennikarz pomorski, Antoni Brejski) oraz kilka innych okolicznościowych druków dotyczących prasy pomorskiej, zwłaszcza grudziądzkiej, z którą byli związani zawodowo⁴⁴.

Badania nad historią międzywojennej prasy pomorskiej podejmowało kilku współczesnych historyków. Tak np. M. Widernik zajął się gdyńskim „Kurierem Bałtyckim”⁴⁵, A. Bukowski zawartością literacką czasopism kaszubskich⁴⁶, T. Cieślak periodykiem Instytutu Bałtyckiego „Baltic Countries”⁴⁷, R. Michalski⁴⁸ reakcją prasy pomorskiej na przewrót majowy, Z. Mrozek dziejami ruchu wydawniczego w Świeciu⁴⁹, J. Bełkot

⁴⁰ A. Romanow, *Prasa polska w Wolnym Mieście Gdańsku 1920—1939*, Gdańsk 1979.

⁴¹ T. Kowalak, *Prasa niemiecka w Polsce 1918—1939. Powiązania i wpływy*, Warszawa 1971.

⁴² Np. T. Kowalak, *Prasa niemiecka na Pomorzu Gdańskim w latach 1920—1939*, „Zapiski Historyczne”, t. 32: 1967, z. 1.

⁴³ L. Łydko, L. Sobociński, *Z dziejów prasy pomorskiej. Powstanie i rozwój prasy w Polsce. Skorowidz pism polskich na Pomorzu*, Grudziądz 1925.

⁴⁴ Np. L. Łydko, *Z dziejów prasy polskiej w Grudziądzu*, [w:] *Grudziądz po dziesięciu latach wolności*, Grudziądz 1930.

⁴⁵ M. Widernik, „Kurier Bałtycki” (*Z dziejów prasy gdyńskiej*), „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, t. 12: 1969, nr 18.

⁴⁶ Autor ten w stosunkowo szczegółowy sposób scharakteryzował zawartość literacką regionalnych czasopism kaszubskich w swojej książce pt. *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950.

⁴⁷ T. Cieślak, *Czasopismo „Baltic Countries” (1935—1939)*, RHCP, t. 6: 1965, z. 2.

⁴⁸ R. Michalski, *Przewrót majowy 1926 r. w świetle prasy pomorskiej*, „Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu”, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Historia, VII: 1972.

⁴⁹ Z. Mrozek, *Z dziejów drukarstwa i czasopiśmiennictwa Świecia n/Wisłą*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy”. Studia Bibliologiczne, 1980/81, 1982, z. 2 i 3.

czasopismami Konfraterni Artystów w Toruniu⁵⁰. Żaden z nich jednak, z wyjątkiem T. Cieślaka⁵¹, nie próbował rozszerzyć tych badań na całą prasę pomorską i na inne aspekty jej funkcjonowania.

Stało się to w końcu udziałem autora, spod którego pióra wyszła wspomniana już monografia „Słowa Pomorskiego”. Kontynuacją badań związanych z analizą treści jednego z najpoważniejszych tytułów pomorskich tego okresu były opublikowane na łamach „Kwartalnika Historii Prasy Polskiej” i „Zapisek Historycznych” szkice dotyczące wstępnej charakterystyki tej prasy oraz wytyczające cele badawcze w tym zakresie⁵², przedstawiające organizacje i funkcje prasy lokalnej na przykładzie prasy woj. pomorskiego⁵³, omawiające wartość tej prasy jako źródła z punktu widzenia badań nad lokalną kulturą życia politycznego⁵⁴, wreszcie będące monograficznym opracowaniem historii prasy głównego ośrodka prasowego na Pomorzu — Torunia⁵⁵.

Z przedstawionego przeglądu powstałych do tej pory publikacji na temat prasy pomorskiej dwudziestolecia międzywojennego wynika, że dysponujemy ogólną charakterystyką geografii politycznej i wydawniczej tej prasy, wycinkowymi danymi dotyczącymi nakładów pism pomorskich, stosunkowo szczegółową charakterystyką prasy ludowej, szczegółową charakterystyką „Słowa Pomorskiego”, ogólną kilku innych tytułów pomorskich oraz kilkoma innymi przyczynkami. Brak natomiast szczegółowej charakterystyki większości pomorskiej prasy politycznej (szczególnie sanacyjnej, enpeerowskiej i chadeckiej), pism małomiasteczkowych znajdujących się pod wpływem ideologii poszczególnych partii politycznych, a także tych, które działały poza wpływami tych partii. Mała część informacji zawartych w dotychczasowym dorobku piśmienniczym dotyczy warunków rozwoju tej prasy, jej wydawców oraz twórców, źródeł informacji, kolportażu, systemu organizacji. Prawie nic (z jednym wyjątkiem) nie wiemy o zawartości poszczególnych czasopism, a więc o głównych nurtach publicystycznych charakterystycznych dla tej prasy. Niewiele też wiemy (oprócz ogólnej charakterystyki zaprezentowanej

⁵⁰ J. Bełkot, *Czasopisma kulturalno-literackie Konfraterni Artystów w Toruniu w latach 1938—1939*, „Rocznik Toruński”, 10: 1975.

⁵¹ Dotyczy to książki pt. *Prasa Pomorza Wschodniego w XIX i XX wieku*, Warszawa 1966. Jednak ogólna, czternastostronicowa charakterystyka prasy polskiej na Pomorzu w l. 1920—1939 jest tu — w przeciwieństwie do innych studiów autora — przedstawiona w wyjątkowo nieściśly i pełen nieporozumień sposób.

⁵² W. Pepliński, *Prasa polska Pomorza Gdańskiego w latach 1920—1939. Próba wstępnej charakterystyki oraz problemy badawcze*, „Zapiski Historyczne”, t. 49: 1979, z. 4.

⁵³ W. Pepliński, *Organizacja i funkcje prasy lokalnej (na przykładzie woj. pomorskiego 1920—1939)*, KHPP, 1980, nr 2.

⁵⁴ W. Pepliński, *Międzywojenna prasa pomorska jako źródło do badania lokalnej kultury politycznej*, tamże, 1982, nr 3—4.

⁵⁵ W. Pepliński, *Prasa toruńska w latach 1920—1939*, „Zapiski Historyczne”, t. 48: 1983, z. 3.

w pracach M. Pietrzaka⁵⁶ i A. Notkowskiego⁵⁷) na temat reglamentacji wolności tej prasy, która na Pomorzu (tak jak i na całym terenie b. zaboru pruskiego) miała swoje cechy autonomiczne.

Ta właśnie sytuacja zdecydowała o kształcie książki autora niniejszego opracowania pt. *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej. System funkcjonowania i oblicze społeczno-polityczne prasy polskiej*, która znajduje się w druku w Wydawnictwie Morskim w Gdańsku. Dotyczy to ogólnej koncepcji pracy, jej konstrukcji, proporcji między prezentacją poszczególnych faktów i problemów. Generalnie — próbowano szerzej, często dysproporcjonalnie do innych, przedstawić fakty dotychczas mało znane lub nieznane w ogóle, dążąc do stworzenia w miarę uniwersalnej (jeśli jest to w ogóle możliwe) monografii dziejów prasy pomorskiej w omawianym okresie. W efekcie powstała obszerna, trzydziestokilkunastokuszowa praca, będąca odbiciem pewnego sposobu widzenia funkcji prasy jednego regionu, zarówno w sensie historycznym, jak i w wymiarach politycznym, geograficznym i administracyjnym. W sposobie ujęcia próbowano odejść od funkcjonującego często schematu patrzenia na historię prasy jako na przeobrażenia systemu jej organizacji (oblicze polityczne, proces wydawniczy, rozpowszechnianie itp.) oraz dziejów „instytucji”, a także ludzi tworzących i kierujących prasą. Integralny element funkcjonowania prasy to, według autora, również treść polityczna (ideologiczna), społeczna, gospodarcza, kulturalna i sposób jej przekazywania. Wydaje się, że dopiero spojrzenie uwzględniające wszystkie aspekty „życia” prasy może dać bardziej uniwersalne wyobrażenie o funkcjach, jakie pełniła prasa pomorska w całości kształcie życia politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego przede wszystkim w wymiarze regionu (zarówno w sensie historycznym — Pomorze, jak i administracyjnym — województwo pomorskie), ale także w skali całego kraju; w tym ostatnim przypadku bez względu na globalne znaczenie tego problemu. W pracy dokonano szczegółowej charakterystyki warunków rozwoju i systemu organizacji prasy. Wskazano na znaczący wpływ tradycji ukształtowanych jeszcze w okresie zaboru pruskiego, korzystne uwarunkowania cywilizacyjne związane z funkcjonowaniem prasy, przedstawiono wyjątkową na skalę całego kraju geografie wydawniczą, środowisko wydawców, podstawy finansowe ruchu wydawniczego, zaplecze drukarskie, system rozpowszechniania itp. Jądro pracy stanowi szczegółowa charakterystyka dzienników i gazet i ogólna czasopiśmiennictwa, ukazujących się zarówno w większych ośrodkach miejskich (Toruń, Gru-

⁵⁶ M. Pietrzak, *Reglamentacja wolności prasy w Polsce (1918—1939)*, Warszawa 1963.

⁵⁷ A. Notkowski: 1) *Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej (1918—1939)*, Warszawa—Łódź 1982; 2) *Państwowa polityka prasowa Drugiej Rzeczypospolitej (1918—1939)*, KHPP, 1978, z. 1; 3) *Państwowa polityka Drugiej Rzeczypospolitej 1918—1939. Centralne ośrodki dyspozycji (resorty ministerialne, biuro propagandy wewnętrznej)*, tamże, 1980, z. 4.

dziadź, Gdynia), jak i w małych, a nawet najmniejszych miasteczkach pomorskich; w przypadku prezentowania dzienników i gazet układ konstrukcyjny został zdeterminowany ich obliczem społeczno-politycznym. Szczególną uwagę zwrócono na przeobrażenia tej prasy w całym omawianym okresie, a szczególnie po maju 1926 r. Omówiono ograniczenia jej wolności, regulowane przez przepisy prawa, a także pozaprawne. Scharakteryzowano środowisko jej twórców — redaktorów, współpracowników, a także korespondentów terenowych, zwracając szczególną uwagę na cechy autonomiczne tej grupy. Dokonując szczegółowej analizy treści tej prasy oraz spełnianych przez nią funkcji skoncentrowano się na jej roli w kształtowaniu więzi państwowych, jako lokalnego, a niekiedy ogólnopolskiego kreatora opinii publicznej na temat problemu niemieckiego, jako elementu kultury masowej na Pomorzu. Mimo próby szerokiego ujęcia problemu monografia nie zamyka możliwości badawczych nad historią prasy pomorskiej. Wręcz przeciwnie — ukazując sam obszar badawczy, rangę problemu, może stać się inspiracją do dalszych badań. Jednym z przykładów propozycji może być analiza tej prasy jako części systemu kultury masowej na Pomorzu. Trzeba to czynić ze świadomością, że prasa pomorska nie znalazła się na tym etapie współczesnego rozwoju prasy, który pozwoliłby zaliczyć ją zarówno do wytwórców tej kultury, jak i sklasyfikować jako nosiciela jej przejawów. Dlatego to na jej łamach nie nastąpiła daleko idąca unifikacja i uniformizacja treści. Jeśli można w tym zakresie obserwować jakieś przeobrażenia, to przejawiały się one przede wszystkim w dostosowywaniu szaty zewnętrznej oraz sposobu redagowania większości dzienników i gazet do obrazu prasy wyżej zorganizowanej. Natomiast zawartość tych pism nie odbiegała generalnie od wzorów ukształtowanych wcześniej. Nie wartościując tego stanu rzeczy, warto jednak zauważyć, że taki właśnie obraz prasy pomorskiej w znaczący sposób decydował o jej specyfice lokalnej, stanowiąc równocześnie o jej wartości jako źródła informacji o całokształcie życia (w tym również kulturalnego) regionu. W tej sytuacji wartość poczynionych obserwacji można rozpatrywać w kilku aspektach: traktując tę prasę jako źródło informacji (i zarazem pośrednika w propagowaniu) o całokształcie życia kulturalnego regionu, oceniając wartości kulturalne upowszechniane przez tę prasę oraz udział jej twórców w animacji, a także własnej działalności twórczej. Potwierdzeniem wartości prasy jako podstawowego źródła informacji w tym zakresie może być warsztat badawczy dwóch autorów zajmujących się analizą życia kulturalnego i literackiego Gdyni i Grudziądza w okresie dwudziestolecia międzywojennego: zarówno Andrzej Bukowski⁵⁸, jak i Eugenia Sławińska⁵⁹ bazują na

⁵⁸ A. Bukowski, *Życie kulturalne i literackie Gdyni w latach 1920—1939*, [w:] *Gdynia. Sylwetki ludzi, oświata i nauka, literatura i sztuka*, pod red. A. Bukowskiego, Gdańsk 1979.

⁵⁹ S. Sławińska, *Życie kulturalno-literackie Grudziądza w latach 1918—1939*, Gdańsk 1980.

materiale faktograficznym zawartym przede wszystkim w prasie gdyńskiej („Gazeta Gdyńska”, „Dziennik Gdyński”, „Kurier Bałtycki”) i grudziądzkiej („Gazeta Grudziądzka”, „Głos Pomorski”, „Goniec Nadwiślański”) z lat 1920—1939⁶⁰.

Na swojego monografistę czeka czasopiśmiennictwo pomorskie (naukowe, fachowe i zawodowe, kulturalno-literackie, satyryczne, szkolne, młodzieżowe, religijne), którego rozwój w latach trzydziestych znacznie przewyższył rozmiarami prasę codzienną. W powiązaniu z tym tematem można patrzeć na dodatki do dzienników i gazet pomorskich, które spełniały podobną do czasopiśmiennictwa funkcję, a które stanowią bardzo ciekawy i niezwykle obfity materiał badawczy. Osobnych opracowań warte są — poza już wspomnianym „Słowem Pomorskim” — enpeerowski „Głos Robotnika”, „Obrona Ludu” i sanacyjny „Dzień Pomorski” („Dzień Pomorza”, „Gazeta Pomorska”). Niezwykle ciekawe mogłyby być badania nad wyjątkowo liczną, interesującą i opiniotwórczą w lokalnych warunkach prasą małomiasteczkową. O potrzebie opracowania monografii pomorskich najbardziej długowiecznych tytułów, jak: siedemdziesięcioletni w 1939 r. „Pielgrzym”, pięćdziesięcioczeroletnia w 1921 r. „Gazeta Toruńska”, czterdziestoośmioletnia w 1939 r. „Gazeta Gdańska” i czterdziestopięcioletnia w 1939 r. „Gazeta Grudziądzka” — warto jeszcze raz przypomnieć.

Jak już wspomniałem wcześniej, pomiędzy dorobkiem badawczym dotyczącym historii prasy pomorskiej w latach 1848—1939 i od 1939 r. do chwili obecnej występują zasadnicze dysproporcje. Jeśli chodzi o lata 1939—1945, jest to uzasadnione przede wszystkim wielkością samego obszaru badawczego. Dlatego też zarówno charakter, jak i liczba osobnych publikacji i wzmianek na ten temat jest znikoma.

Skromne odbicie, ograniczające się właściwie do ogólnej charakterystyki organu najbardziej znanej organizacji podziemnej na Pomorzu — „Gryfa Pomorskiego”, znalazła prasa konspiracyjna w monografii Stanisławy Lewandowskiej⁶¹. Nieco więcej materiału znajdujemy w monografii ruchu oporu na Pomorzu pióra K. Ciechanowskiego⁶² oraz w zamieszczonym na łamach „Zapisek Historycznych” artykule tego samego autora⁶³, będącym próbą całościowego ujęcia zagadnienia. Istnieją rów-

⁶⁰ Możliwość odtworzenia szczegółowej faktografii dotyczącej funkcjonowania życia kulturalnego w małych ośrodkach miejskich na podstawie nawet tylko jednego tytułu potwierdza publikacja B. Skurko-Kancierz (*Z życia kulturalnego Starogardu Gdańskiego w okresie międzywojennym*, [w:] Kociewie, Gdańsk 1969), oparta wyłącznie na „Dzienniku Starogardzkim”.

⁶¹ S. Lewandowska, *Polska konspiracyjna prasa informacyjno-polityczna 1939—1945*, Warszawa 1982.

⁶² K. Ciechanowski, *Ruch oporu na Pomorzu Gdańskim 1939—1945*, Warszawa 1972.

⁶³ K. Ciechanowski, *Konspiracyjna prasa polska na Pomorzu Gdańskim w latach 1939—1945*, „Zapiski Historyczne”, 1971, nr 4.

niez nieliczne przyczynki na ten temat autorstwa osób współpracujących przy wydawaniu prasy podziemnej⁶⁴.

Badania nad historią powojennej prasy na Pomorzu miały swój dobry początek. Za taki właśnie można uznać powstanie szczegółowej bibliografii prasy pomorskiej od 1945 do 1964 r., jako części składowej opracowania Jerzego Wadowskiego pt. *Morze i Pomorze*⁶⁵. Stworzyło to dogodną sytuację do rozpoczęcia szczegółowych badań nad obszarem, który dzięki opracowaniu Wadowskiego został dobrze poznany, chociażby do roku zamykającego bibliografię. Niestety, tak się nie stało. W praktyce do dnia dzisiejszego nie dysponujemy żadnym bardziej szczegółowym opracowaniem naukowym dotyczącym całokształtu prasy na Pomorzu. Jedyne szersze opracowanie dotyczące prasy pomorskiej, a właściwie gdańskiej, powstało w wyniku zorganizowania we Wrocławiu w 1970 r. okolicznościowej sesji z okazji jubileuszu dwudziestopięciolecia „Słowa Polskiego” — pierwszego dziennika na Ziemiach Zachodnich. W ramach stanowiącej pokłosie tej sesji publikacji *25 lat prasy na Ziemiach Zachodnich i Północnych* znalazło się również opracowanie gdańskiego dziennikarza Edgara Milewskiego⁶⁶. Zawarto w nim popularny przegląd wybrzeżowej prasy codziennej, czasopiśmiennictwa społeczno-kulturalnego oraz morskiego; zamieszczono też skróconą bibliografię prasy. Mimo okazjonalnego ukazywania się różnych publikacji przez cały omawiany okres, studium Milewskiego jest dotąd jedynym szerszym opracowaniem na ten temat. Cechą charakterystyczną większości publikacji dotyczących prasy pomorskiej, a przede wszystkim prasy codziennej w Polsce Ludowej, jest to, że ich autorami są wyłącznie dziennikarze, np. ówczesny redaktor naczelny „Głosu Wybrzeża” Jerzy Dziewicki⁶⁷, publicysta „Dziennika Bałtyckiego” Andrzej Stanisławski⁶⁸, ówczesny redaktor naczelny „Liter” Edgar Milewski⁶⁹ i inni. Decydowało to w zasadniczy sposób o formie tych opracowań — z natury rzeczy (nic im w związku z tym nie ujmując) publicystycznej. Podobna sytuacja istnieje i dzisiaj, czego przykładem jest interesujące studium dotyczące wątków kulturalnych

⁶⁴ Np. B. Richert, *Prasa podziemna na Kaszubach*, „Zrzesz Kaszëbskô”, nr 37 z 26 III 1946. Wspomnienie o maleńkim pisemku pt. „Gazeta Kaszubska”, wychodzącym od 20 III 1949 r. k. Wielka, na Pomorzu.

⁶⁵ J. Wadowski, *Morze i Pomorze. Książki, czasopisma, filmy*, Warszawa 1964.

⁶⁶ E. Milewski, *Prasa gdańska*, [w:] *25 lat prasy na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, Kraków 1972.

⁶⁷ J. Dziewicki, M. Gregorek, *Gdańska prasa*, „Gdański Rocznik Kulturalny”, 1964, nr 1.

⁶⁸ A. Stanisławski, *Początki gdańskiej prasy*, „Prasa Polska”, 1965, nr 4.

⁶⁹ E. Milewski, *Czasopiśmiennictwo społeczno-kulturalne Wybrzeża Gdańskiego*. Komunikat wygłoszony na sesji 25-lecia prasy na wyzwolonej Ziemi Gdańskiej 26 V 1970 w Gdańsku (maszynopis w archiwum Oddziału Morskiego SDP).

w prasie Wybrzeża w latach 1945—1950 pióra Jerzego Dziewickiego⁷⁰. Badania współczesnej prasy pomorskiej są niekiedy inspirowane również przez samych dysponentów prasy — oprócz tych, które prowadzi dla prasy całej Polski Ośrodek Badań Prasoznawczych w Krakowie; podejmują je lokalne ośrodki Dokumentacji i Analiz Prasowych, w tym również Gdańskiego Wydawnictwa Prasowego, z którego inicjatywy powstają niekiedy opracowania mogące mieć pewne znaczenie dla badań nad historią lokalnej prasy⁷¹. Podobne znaczenie mogą mieć opracowania dotyczące oceny poszczególnych czasopism przez Komisję Kultury KW PZPR w Gdańsku⁷².

Relatywnie największym zainteresowaniem w badaniach nad współczesną prasą pomorską cieszyło się pomorskie czasopiśmiennictwo naukowe. Priorytet w tym względzie mają toruńskie „Zapiski Historyczne” — najstarsze na Pomorzu czasopismo naukowe i jeden z najstarszych periodyków historycznych w Polsce. Na temat różnych aspektów działalności „Zapisek” pisali m.in. M. Biskup⁷³, J. Serczyk⁷⁴, a ostatnio — z okazji siedemdziesięciopięciolecia — S. Kalembka⁷⁵. Podobnie rzecz się ma z „Rocznikiem Gdańskim”, o którym pisali A. Bukowski⁷⁶ oraz z okazji pięćdziesięciolecia — E. Breza, M. Mroczo, W. Pepliński i J. Powierski⁷⁷. Analizy treści „Jantara” — ukazującego się również po wojnie periodyku Instytutu Bałtyckiego — dokonał autor niniejszego opracowania⁷⁸.

Znaczne zainteresowanie — stymulowane zresztą przez samych sponsorów, podobnie jak wspomniane czasopisma naukowe — wywołuje regionalna „Pomerania”, organ Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Ana-

⁷⁰ J. Dziewicki, *Wątki kulturalne w prasie Wybrzeża 1945—1950*. „Gdański Rocznik Kulturalny”, 8: 1984, Gdańsk 1985.

⁷¹ Np. B. Nagel, *Zainteresowania problematyką morską wśród mieszkańców województwa gdańskiego w świetle prasoznawczych badań sondażowych*, Ośrodek Dokumentacji i Analiz Prasowych GWP, Gdańsk 1974.

⁷² *Próba oceny miesięcznika społeczno-kulturalnego „Litera”*, opracowanie zespołu do spraw wydawnictw i krytyki artystycznej Komisji Kultury KW PZPR w Gdańsku, Gdańsk 1968.

⁷³ M. Biskup, *Z perspektywy 60-lecia „Zapisek Historycznych”*, „Zapiski Historyczne”, t. 38: 1968, z. 3.

⁷⁴ J. Serczyk, *Sześćdziesiąt lat pomorskiego czasopisma naukowego. Dzieje „Zapisek Historycznych”*, „Rocznik Kulturalny Kujaw i Pomorza”, t. 5: 1969.

⁷⁵ S. Kalembka, *Struktura treści i form publikacji „Zapisek Historycznych”*. *Zmiany w latach 1908—1979*, „Zapiski Historyczne”, t. 47: 1982, z. 3.

⁷⁶ A. Bukowski, *Podwójny jubileusz „Rocznika Gdańskiego”*, „Rocznik Gdański”, t. 15: 1966.

⁷⁷ E. Breza, M. Mroczo, W. Pepliński, J. Powierski, *Zastugi „Rocznika Gdańskiego” dla rozwoju nauki i wiedzy o Pomorzu*, tamże, t. 38: 1978, z. 2.

⁷⁸ W. Pepliński, *Problematyka kwartalnika Instytutu Bałtyckiego „Jantar” (1937—1939 i 1946—1949)*, „Zapiski Historyczne”, t. 47: 1982, z. 3.

lizy zawartości pisma (począwszy od wychodzącego w 1963 r. „Biuletynu Zrzeszenia Kaszubskiego”) i oceny jego profilu do 1980 r. dokonał Kazimierz Ostrowski⁷⁹, natomiast Edmund Puzdrowski przeprowadził szczegółową analizę zawartości literackiej pisma w analogicznym okresie⁸⁰; szkice te wydało w formie osobnych publikacji Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Kontynuacją tej analizy był esej autora niniejszego opracowania⁸¹, powstały na zamówienie Zrzeszenia i wygłoszony na zebraniu Zarządu Głównego w Chojnicach we wrześniu 1985 r. Dokonano w nim stosunkowo szczegółowej prasoznawczej analizy wszystkich nurtów publicystycznych pisma, zwracając szczególną uwagę na relację między programem działalności samego Zrzeszenia a profilem jego organu oraz uwarunkowaniami społeczno-politycznymi okresu 1980—1985.

Pewne zainteresowanie wzbudziły i inne pisma regionalne, np. „Pomorze”⁸².

Przedstawiony w ogólnym zarysie stan badań nad historią prasy pomorskiej w Polsce Ludowej określa niejako automatycznie potrzeby badawcze i wytycza kierunki badań. W praktyce — upraszczając nieco — ciągle czekają one na swój naukowy początek. Patrząc jednak na przyszłe badania, należy uświadomić sobie fakt, że mamy w tym okresie do czynienia z prasą nowego typu, znajdującą się — generalnie rzecz biorąc — w rękach jednego dysponenta politycznego, której system organizacji był powieleniem centralnego systemu organizacji prasy. Trudno więc szukać autonomicznych cech prasy w poszczególnych regionach, w tym i na Pomorzu. Badania dziejów prasy na Pomorzu mogą natomiast unaocznić występujące w poszczególnych okresach ułomności tego systemu, związane m.in. z mechanizmem podejmowania odgórnych decyzji dotyczących powoływania do życia prasy różnego typu, np. tam, gdzie nie było w tym zakresie żadnych tradycji i gdzie nie odczuwano tego rodzaju potrzeb, przy pomijaniu regionów o ogromnych tradycjach, potrzebach i możliwościach twórczych. Charakterystycznym przykładem może być, wymieniony w opracowaniu Sylwestra Dzikiego na temat prasy lokalnej w Polsce po 1945 r., fakt, iż decyzja władz centralnych z 1954 r. zalecająca tworzenie w wyznaczonych powiatach własnych czasopism (powstało wówczas aż 86 tytułów) nie zaowocowała pojawieniem się w ówczesnym województwie gdańskim — a więc tam, gdzie prasa tego typu

⁷⁹ K. Ostrowski, „Pomerania” na tle czasopiśmiennictwa kaszubsko-pomorskiego, Gdańsk 1980.

⁸⁰ E. Puzdrowski, *Gdzie jest martwe centrum — czyli literatura w „Pomeranii”*, Gdańsk 1980.

⁸¹ W. Pepliński, „Pomerania” w latach 81—85, „Pomerania”, 1986, nr 1.

⁸² Por. K. Kopyciński, *Model regionalnego czasopisma kulturalnego na przykładzie „Pomorza”*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Studia Bibliologiczne”, 1980/81, 1982, z. 2 i 3.

miała ogromne, jeśli nie największe w Polsce tradycje — ani jednym tytułem⁸³.

Analiza treści — szczególnie w momentach przełomów politycznych, np. w grudniu 1970 i sierpniu 1980 r. — mogłaby uwypuklić charakterystyczne cechy funkcjonowania systemu prasy lokalnej. Konfrontacja jej treści w wymienionych okresach z prasą centralną mogłaby wnieść również szereg interesujących ustaleń na temat sygnalizowanych przez J. Myślińskiego relacji pomiędzy prasą lokalną i ogólnopolską⁸⁴, szczególnie wtedy, gdy sytuacja lokalna wymuszała konieczność stosowania różnych sit informacyjnych.

W podobnych kategoriach można by spojrzeć na możliwe do osiągnięcia wyniki badawcze płynące z porównania intencji dysponenta z realizacją wykonawcy, a więc relacje pomiędzy funkcją intencjonalną nadaną i pełnioną. Niezłym materiałem badawczym mógłby tu być chociażby organ KW PZPR w Gdańsku „Głos Wybrzeża”, ukazujący się w okresie 1980—1981.

Generalizując te z konieczności niekiedy uogólnione lub uproszczone refleksje dotyczące relacji pomiędzy dorobkiem a potrzebami badawczymi całokształtu piśmiennictwa dotyczącego historii prasy pomorskiej, warto końcowy akcent położyć na dysproporcje pomiędzy wielkością samego obszaru badawczego a jego rekapitulacją w postaci stanu poznania. Jeśli nawet ten obszar badawczy jest w poszczególnych okresach mocno zróżnicowany, to dysproporcje towarzyszą mu zawsze, inny jest tylko ich stopień nasilenia. Wydaje się, że ten właśnie fakt może mieć zasadnicze znaczenie przy podejmowaniu dalszych badań i decydować o ich intensywności.

⁸³ S. Dziki, *Prasa lokalna w Polsce po roku 1945 (Problemy terminologiczne — główne etapy rozwojowe — współczesne tendencje wydawnicze)*, KHPP, 1986, nr 1.

⁸⁴ Por. ustalenia metodologiczne z tego zakresu przedstawione przez J. Myślińskiego (*Uwagi o prasie polskiej przelomu XIX i XX w. jako źródle historycznym*, RHCP, t. 14: 1971, z. 1).